

Снітько Д. Ю. Опозиція діяльності й бездіяльності людини в філософії Ч. Пірса // Матеріали І-ї всеукраїнської науково-практичної конференції «Придніпровські соціально-гуманітарні читання»: Бердянська сесія. – Дніпропетровськ, 2012. – С. 55–57.

УДК 1 (091)

Опозиція діяльності й бездіяльності людини в філософії Ч. Пірса

Дмитро Юрійович Снітько

У статті аналізується феномен людської бездіяльності в прагматизмі Ч. Пірса. Особливу увагу приділено прагматистській концепції співвідношення віри й сумніву, а також основним чинникам і екзистенційним аспектам людської пасивності.

Ключові слова: діяльність, бездіяльність, віра, сумнів, екзистенція.

Дмитрий Юрьевич Снитко. Оппозиция деятельности и бездеятельности человека в философии Ч. Пирса.

В статье анализируется феномен человеческой бездеятельности в прагматизме Ч. Пирса. Особое внимание уделено прагматистской концепции соотношения веры и сомнения, а также основным причинам и экзистенциальным аспектам человеческой пассивности.

Ключевые слова: деятельность, бездеятельность, вера, сомнение, экзистенция.

Dmytro Yuriyovich Snitko. Opposition of human activity and inactivity in C. Peirce's philosophy.

The author consider the phenomenon of human inactivity in C. Peirce's pragmatism. Special attention concentrated on the existential aspects of relations with the human activity and inactivity.

Keywords: activity, inactivity, belief, doubt, existence.

Розробка цілісної теорії людської діяльності, яка брала б до уваги не тільки активні, але й пасивні форми буття людини, а також екзистенційні аспекти їх діалектичного зв'язку, виявляється вельми важливою. Актуальність подібних пошуків пов'язана не тільки із теоретичними потребами філософського осмислення людини, але й із практичними завданнями, адже згадані феномени постають як важливі чинники в питаннях буття людини.

Більшість досліджень, присвячених філософії прагматизму Ч. Пірса (роботи І. С. Криворучка, К. Х. Момджяна, А. Ф. Зотова, В. І. Добриніної та інших) традиційно аналізують проблем гносеології, що розроблялися американським філософом. В західній традиції спостерігається схожа ситуація [1].

Феномен бездіяльності та проблема співвідношення діяльності й бездіяльності людини в філософії прагматизму розроблені недостатньо. Слід, проте, відзначити дослідження Ю. К. Мельвіля та П. С. Гуревича по антропології прагматизму, а також роботи Г. Арндт, Е. Фрома, П. Шульца, А. П. Мальцевої, А. І. Бойка та інших, де започатковано осмислення співвідношення людської діяльності й бездіяльності.

Враховуючи недостатній ступінь розробки феномену людської бездіяльності в філософії, а також діалектики діяльності й бездіяльності людини, метою статті є дослідження даних феноменів на предметі філософії прагматизму Ч. Пірса через аналіз вчення про «сумнів» та «віру» в якості рушійних чинників людської діяльності.

Для чіткого виокремлення предмету дослідження зауважимо на необхідності чітко розрізняти прагматизм як наукову теорію (що аналізує проблеми істини й пізнання) і як теорію діяльності (що аналізує людську практику). Принаймні, подібне розрізнення здається очевидним вже у перших програмних статтях Ч. Пірса, коли він, переймаючись питаннями наукового методу, поступово переходить до аналізу людської діяльності [2], [3].

З одного боку, феномен людської бездіяльності виявився на периферії дослідницьких зусиль представників американської філософії. Можна погодитись із Ю. К. Мельвілем, що прагматизм є філософією активізму, оскільки визнає саме діяльність людини суттєвою для її визначення, особливо в пізньому прагматизмі Д. Дьюї, Р. Бернстайна та Р. Рорті [4, с. 116]. Та й В. Джеймс тлумачив бездіяльність людини як певний «негативний» тип діяльності, оскільки «...бездействие является своего рода действием...» [5, с. 41].

В концептуальних побудовах Ч. Пірса йдеться не тільки про взаємозв'язок теорії та практики, ментального та емпіричного, а й про діалектичний зв'язок між діяльністю людини та станом бездіяльності, що в американського мислителя осмислюється через співвідношення станів вірування та сумніву. І вірування, і сумнів виступають в якості визначальних чинників людської діяльності, хоч вони й відрізняються за способом своєї дії. Ось як про це говорить сам Ч. Пірс: *«Верование не заставляет нас действовать немедленно, но ставит нас в такие условия, что мы будем вести себя некоторым определенным образом, когда представится случай. У сомнения отсутствует какое-либо воздействие подобного рода, но оно принуждает нас к действию до тех пор, пока оно само не будет устранено»* [3, с. 109].

Отже, вірування і сумнів постають в якості чинників людської діяльності, проте діяльності різного роду. Наявність вірування призводить до встановлення певних правил дії, або ж «звичок», що стають зразком поведінки в певних обставинах. Ч. Пірс навіть визнає вироблення вірування єдиною справжньою функцією мислення, його метою [2, с. 122–124]. Сумнів же постає первинним щодо вірування і означає діяльність, що веде до усунення самого сумніву та встановлення вірування. Тобто, сумнів є передумовою діяльності мислення щодо пошуку адекватних стратегій поведінки і встановлення вірування.

Дослідники творчості Чарльза Пірса справедливо відзначають положення філософа про те, що сумнів постає в якості некомфортного психологічного стану і виявляється стримуючим фактором в плані практичної діяльності [6, с. 402]. Сумнів виявляється чинником бездіяльності, оскільки захоплений сумнівом суб'єкт опиняється в ситуації нерішучості, невпевненості щодо своїх дій та їх результатів; тільки із набуттям вірування щодо ефективності чи істинності певної стратегії поведінки, людина наважується на реалізацію даного способу дії.

Проте, це не означає, що сумнів у Пірса цілком ототожнюється із бездіяльністю. Адже, зовсім несправедливо з поля зору випадає положення Пірса про те, що сумнів є також діяльністю – «ментальною дією», що

ототожнюється із запитуванням, із відсутністю стереотипу щодо певного предмету, тобто передбачає мислення [3, с. 109, 110]. У Ч. Пірса сумнів розуміється як прагнення й рішучість знайти відповідь, тобто як мислення з метою віднайти задовільну істину (вірування). Сумнів постає як прагнення повноцінності, завершеності, представляється як діяльність і творчість мислення в пошуках рішення. Вірування ж, вироблене в результаті діяльності мислення, ототожнюється Ч. Пірсом із наявністю у людини сталого судження, уявлення про певний предмет і характеризується дією за звичкою, ніби за «рефлексом».

Таким чином, згідно із Ч. Пірсом, ситуація сумніву виявляється тотожною бездіяльності в практичному сенсі, оскільки, викликаючи активізацію діяльності мислення, сумнів веде до зменшення видимої активності людини. Ситуація наявності вірування, навпаки, тотожна активній практичній діяльності людини і передбачає зменшення активності мислення. Відтак, сумнів виступає основою для ментальної діяльності людини, а вірування є визначальним чинником практичної діяльності, коли діє звичка, а не мислення. В даному контексті доречно влучне зауваження Л. Вітгенштайна: *«Коли я слідую правилу, я не обираю. Я слідую правилу всліпу»* [7, с. 342], – тут нема місця для творчої діяльності та вільного мислення.

Як видно із наведеного вище, в прагматизмі Ч. Пірса мова йде про два різні способи існування людини – перший заснований на встановленні вірування щодо правильності обраного способу дій, другий заснований на сумніві щодо існуючих зразків поведінки (або ж на їх відсутності). Це, по суті, означає, що людина, насамперед, стурбована пошуком адекватних стратегій поведінки, вибором способу дії та способу власного існування. Таким чином підтверджується теза екзистенціалістів про розуміння людини в якості її власного «проекту».

Дійсно, якщо під людською діяльністю розуміти свідомі й відповідальні вчинки людини на основі мислення, а не функціонування через редуковані способи існування на основі стереотипів, функціональних звичок, чи власних ідеалізованих переконань, то саме діяльність на основі сумніву, ментальна

діяльність постає як справді людська діяльність, тоді як діяльність на основі вірування виявляється редукованою, нетворчою.

Ч. Пірс зауважував на екзистенційних аспектах опозиції людської діяльності й бездіяльності, оскільки стану сумніву, на його думку, притаманний момент рішення, бо людина вагається в ситуації, коли вона не має чіткого уявлення (вірування) про те, як вчинити, а отже змушена вирішувати, наважуватись на діяльність в умовах невпевненості [2, с. 123–124]. Сумнів виростає з невпевненості щодо наших дій, зумовлений можливістю різних варіантів розвитку подій, що не дає ніякої остаточної впевненості в позитивному результаті. Така невпевненість разом із тим конститує свободу й відповідальність людської діяльності, а значить ментальна діяльність, сумнів як мислення постає передумовою діяльності в повному сенсі цього слова і протистоїть бездіяльності.

Очевидно, що діяльність та бездіяльність людини можна розглядати в ряду її первинних екзистенціалів. В рамках прагматизму діяльність і бездіяльність людини пов'язувались як із свідомими, так і з психологічними чинниками. Важливим положенням Ч. Пірса була теза про те, що і діяльність і бездіяльність людини мають в якості вирішальних чинників не об'єктивні умови, а суб'єктивні переживання особистості.

Література

1. Pragmatism // The New Encyclopedia Britannica, in 30 v. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.1911encyclopedia.org/Pragmatism>.
2. Пірс, Ч. С. Как сделать наши идеи ясными / Ч. С. Пірс // Вопросы философии. – 1996. – № 12. – С. 120-132.
3. Пірс, Ч. С. Закрепление верования / Ч. С. Пірс // Вопросы философии. – 1996. – № 12. – С. 106-120.
4. Мельвиль Ю. К. Прагматическая философия человека // Буржуазная философская антропология XX века / Отв. ред. д.ф.н. Б. Т. Григорьян; АН СССР Ин-т философии / Ю. К. Мельвиль. – М.: Наука, 1986. – С. 104-119.

5. Джеймс У. Воля к вере: Пер. с англ. / Сост. Л. В. Блинников, А. П. Поляков / У. Джеймс. – М.: Республика, 1997. – (Мыслители XX века).

6. Павлова Л. Е. Философское благовестие прагматизма // Джеймс У. Воля к вере; пер. с англ. / Сост. Л. В. Блинников, А. П. Поляков / Павлова Л. Е., Гуревич П. С., Хорьков М. Л. – М.: Республика, 1997. – С. 394–408 – (Мыслители XX века).

7. Витгенштейн Л. Философские исследования / Л. Витгенштейн // Языки как образ мира. – М.: ООО «Издательство АСТ»; СПб.: Terra Fantastica, 2003. – С. 220-546 – (Philosophy).